

ҚАЗАҚ ЖЫРЫНДАҒЫ ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫ

Қазақ халқының рухани-мәдени ғұмырында, тарихи тағылымында, заманауи шежіресінде қай кезеңде болса да азаттық, бостандық, еркіндік, яғни тәуелсіздік идеясы ешқашан күн тәртібінен түсken емес. Жалпы бұл ұлттық, халықтық идея жер жүзіндегі барша халықтардың да әркашан асыл мұраты, мәңгілік мақсаты болған. Сондықтан да әлем өркениетінің белгілі-белгілі жаухарларын, әлем халықтарының жер жүзіне тараған аныз-дастандарын ойфа алып қарасақ, бәрінде де алтын арқау – азаттық пен еркіндік. Жер жаралғалы, жер бетінде адамзат ұрпағы дүниеге келгелі пенде де, ру мен тайпа да, ұлт пен ұлыс та, жұрт пен халық та осы бір ансарлы сезімге барынша адалдық танытып, небір айқас пен шайқастардың талайын бастан кешті.

Осынау мәңгілік құрес пен мәңгілік арман сол халықтардың ауыз әдебиеті арқылы тарихи жылнамасын жазды. Қазақ жұрты бұл түрғыдан келгенде, өзінің бай ауыз әдебиеті арқылы қай халықпен де шендересе алатын, рухани бәсекеде белдесе алатын жағдайда. Екімынжылдық дала

поэзиясының арғы-бергі тарихына ойша көз жібергенде мұны айқын көріп, айнытпай тани аламыз. Ал бұл орайда біз өзіміздің ерекше бай да қуатты, мазмұнды да мәнді ауыз әдебиетіне – фольклорымызға мейілінше қарыздармыз. Біздің ауыз әдебиетіміз – халқымыздың мәңгілік мәрте-бели мектебі. Халқымыз қай тарихи кезеңде ғұмыр кешсе де өзінің осынау аса бай рухани мәдение-тінен рухани күш алып отырды. Осы арқылы батырлық пен батылдықтың баянын жазды. Осы арқылы ерлік пен өрліктің өзіндік мектебін қалыптастырды. Осы арқылы халық болып өзінің тарихи тұтастығын сактай алды. Осы арқылы ұрпактан ұрпакқа тәлім мен тағылым қалдырыды.

Мындаған жылдық мектептің мәңгілік сабакы – ерлік, елдік, бостандық, еркіндік, азаттық, ұлттық тәуелсіздік деген ұлы ұғымдардың басын құрайды. Қай кезең, қай ғасырдағы ақын-жыраулардың поэзиясын алып қарасақ та азаттық пен еркіндікке үмтүлған ақындық-батырлық ансарды айқын танимыз. Сөл беріге қадам басып, 15-18 ғасырлардағы ақын-жыраулар поэзиясын

саралап қарасақ, ондағы азаттық пен еркіндікті аңсаған оттық жырлардың қызы мен шалқуы бүгінгі рух пен болмыстың шоғын одан әрі үрлеп, үлкейтіп өкетеді. Сыныра мен Шәлгездін, Асан қайғы мен Қазтуғанның, Ақтамберді мен Үмбетейдін, Тәтікара мен Жиембеттің жалынды жырлары «азаттық бер, тендік бер» деп теспініп, атойлап тұр. Ел айырылған, халық қайырылған қаралы күндер мен түндердің көз жасы шер болып төгіліп, жыр болып күйылып, адам жанын, қазақ жанын сыздатып, мұздатып кетеді. Тарихтың тікен желінен соқкан сол бір ызғар терістікten үш ғасыр үскіріп соқты емес пе?

Бірак азаттық сүйгіш алаш жұртының арман-мақсаты тар кезендерде тыйым мен тежеу көрседе өзінің қайсар рухын жоғалтпады, қайта іздеген мұратын тапқанша, көздеңген нысанасына жеткенше аласұрып, айқасып бакты. Мұны да біз өткен үрпактың өрлік жырларынан, батырлық өлеңдердің наиза кернеген намысынан айқын көреміз. Махамбет пен Мұратқа ұласқан алдаспан жырлардың жарқылы кейінгі кеңестік кезендерде Жұбан Молдағалиевтің «Мен – қазақпың» жырына ұласты, соғыстан жеңімпаз болып оралған Қасым Аманжолов пен Әбу Сәрсенбаевтың, Дихан Әбілев пен Мұзафар Әлімбаевтың, Сырбай Мәуленов пен Қуандық Шаңғытбаевтың, Тоқаш Бердияровтың өміршен өлеңдерінде одан әрі өрісін кенейтті.

Азаттық, бостандық идеясы «еуропаны шарлаған коммунизм елесіндей» болып байтақ казак даласын кезіп жүрді. Ол ғасырдан ғасырға ұласқан қазак жырының алтын арқауы болып санаға сінді. Атадан балаға, үрпактан үрпакқа жалғасты. Жыр қашаған жыраулар мен от ауызды, орак тісті ақындардың жалаугер жырлары болып өрілген тұтастық әлемі Абай мен Шәкірімнің ақылман жырларында жүртшыл, халықшыл сарынға ұласып, бодандық қамытын киратудың ақыл-парасатқа жүгінген әдіс-тәсілдері енді қазак даласына деңдеп керек болары белгілі болды. Білекті бірді жықса, білімді мынды жығатын кезең келе жатты. Құрестің әдіс-тәсілдері өзгерге бастады. Енді жалындаған жалаңаш ұрандардан гөрі, тереннен қозғаған, алыстан барлаған, биікке парлаған, сайынға самғаған саналы поэзияға иек арта бастады. Бірақ бұл жол да алыста жатқан, көніл жетсе де көз жете қоймайтын қалтарысты шакта еді. Махамбеттің: «Мен тауда ойнаған карт марал, табаным тасқа тиер деп, саксынып үшқан киядан» дейтіні содан болса керек.

Бұғынгі тәуелсіздігімізге жету үшін алдында үзак жол жатқан қазақ даласы осы кезендерде 300-ден астам көтерілісті бастаң кешті. Қазақ жұртының қай қырында да бас көтерген сол үлт-азаттық дүрбелендер мен жорықтар, көтерілістер мен толкулар өз кезендерінде поэзиялық шығармалар тудырды. Ол шығармаларда ата-бабаларымыз ғасырлар бойы армандал келе жатқан азаттық пен бостандық жырланды. Азаттық жолындағы азаптық құрестер мен кан кешулер жыршежірге түсті. Қаратаяудың басынан көш құлаткан сол зарлы заманың мұн-шері халықтық жырдастандарға тиек болды, олар үрпактан-үрпакқа жалғаса жетіп отырды. Біздің бұғынгі поэзияны сараптап қарағанда сол халықтық сарынның арғы даусы мен үні құні бүгінге дейін жетіп, кешегі желтоксан көтерілісі кезінде шырқап, шығандап кеткені толық түсінікті. Азаттықтың рухына бөккен Алматы алаңындағы халықтық хор сонда «Мениң Қазақстаным» болып шырқалды.

Біз мұны қазақ жырындағы дәстүр сабактастығы деп атайды. Халықтың даму тарихымен үндес бұл дәстүр өзінің қай кезде де жақсы жалғасын тауып, өсіп, өркендеумен болды. Осынау жарқын жалғастықты Марфуға Айтко-жа бір жырында былайша толғайды:

Сезімнің тілмен төгіп кестелерін,
Ғасырдан ғасырларға
Көшті өнерім.
Үлтүмнің ар-таңбасы ана тілім,
Тіл өшпесе,
Менің де өшпегенім!

Дәстүр дамуын дәл көрсете алатын мұндай өлеңдер қазақ ақындарының тұракты тақырыбы болып келе жатыр.

Екінші бір ана ақынның Күләш Ахметова да осы үрдісті одан әрі жалғағандай сезім кешеді:

Тұтінің тұзделгінің тұзедік қой,
Аңсаған азаттықты біз едік қой.
Далама айбын бітіп, дәулет орнап,
Тұрады азым көпке тізе бүкпей.

Халқымыздың ғұмырлық арманы мен тен-дікке қол жеткізген құнға деген шұбәсіз тәубесі де осы өлеңде айқын көрініп тұр.

Жүрегімде уақыттың сызы бар,
Ой-санамда ғасырлардың ізі бар.
Ұлы дала...
Ұлы таулар...
Тұмарым,
Тұмарыма Батыс, Шығыс «қызығар», –

деп өткен күндердің өнегелі де өкінішті елесін қайта көз алдыға әкелетін өлеңінде белгілі ақын Нұрлан Оразалин жалғасқан дәстүрдің санада одан өрі бекуіне сеп жасайды. Ал, Темірхан Медетбек бүтінгі күннің бедеріне көз тастап, оны кешегі күнмен шенденстіріп, көnlіn бірлейді:

Шүкір!
Қайтадан көтеріліп келем!
Баяны айым
Қайта туардай!
Баяны күнім
Қайта шығардай!

Айтқаның келсін ақын-жүрек. Барымыз баянды, базарымыз ажарлы болсын дейік өманда.

Қазақ жыры өзінің сабактас дәстүрін осылайша жалғай береді. Толқын-толқын болып келіп жатқан жаңа өмір жыршылары – жас ақындар осы үрдісті одан өрі биқтете береді деген сенім мол.

ӘДЕБІЕТ

1. Қабдолов З. Екі томдық шығармалар жинағы. 1-т. Алматы: Жазушы, 1983. 456 б.
2. Айтқожа М. Алатаудың әкбатасы. Алматы: Мұрагер, 2005. 222 б.
3. Оразалин Н. Қоздағы шоқ. Алматы: Атамұра, 2008. 303 б.
4. Ахметова К. Құт. Алматы: Дәуір, 2005. 143 б.
5. Жиырмасынышы ғасыр жырлайды. 2-томдық поэзия антологиясы, 2-т. Алматы: Раритет, 2007. 520 б.

6. Есім F. Жаңашпа ойлаудың символы // Ақиқат. № 10, 2008.

7. «Алласпан», ақын-жыраулар антологиясы. Алматы: Жазушы, 1971. 278 б.

Резюме

Анализируется и научно-исследовательскими методами рассматривается истина времени, духовно-творческая связь и взаимодействие между временем и писателем в произведениях известных поэтов страны, обладателей государственной премии Республики Казахстан Нурлана Оразалина, Марфуги Айткожы, Темирхана Медетбека, Куляша Ахметовой, переданные ими в творческой форме – на языке поэзии, описание реалий современности и общества, своеобразность и пути тематического, художественного, идейного, содержательного поиска, достижения и успехи в многолетнем творчестве на основе стихов и поэм.

Summary

The article elaborates on thematic and creative peculiarities, as well as artistic mastership of Marfuga Aitchoja, Nurlan Orazalin, Temircan Medetbek, Kylash Ahmetova. A gifted lyric poets, laureate of Kazakhstan's State Award, he rose to prominence in the late 1960s and early 1970s. The present study analyses the style and individual hand, the role and place of in Kazakh poets, tools and forms that enriched his poetry, his methods and approaches in exploring themes of truth in modern life, society, and age. The article proves all these theses through investigation of his poems.